

djecu, nego i za njihove roditelje i sve znatiželjnike, bez obzira na njihovu starosnu dob.

S obzirom da je knjiga pisana za predškolski uzrast, autor je više obratio pažnju na zanimljivosti iz javnog i društvenog života koje bi mogle privući najmlađe i u njima već u najranijoj dobi probuditi svojevrsnu ljubav i zanimanje za antičku kulturu. No, bez obzira na to kome je knjiga namjenjena, može poslužiti i kao zgo-

dan i zanimljiv priručnik učenicima osnovnih škola i gimnazija, kako bi im dala uvid u neke osnovne civilizacijske podatke tadašnjeg Rima.

Uglavnom, tko god se odluči krenuti na ovo kratko i nadasve neobično putovanje, uvjereni sam da neće biti razočarani niti sadržajem niti načinom na koji se na svega 29 stranica prezentira svakodnevni život antičkog Rima, bogat i prepun zanimljivosti.

Zlatko Šešelj

Mirko Dražen Grmek: MEDEJIN KOTAO. Pokusi na živim bićima u antici.

Prijevod s francuskoga Ana Buljan. ARTRESOR NAKLADA, Zagreb, 2004.

Prije petnaestak godina na stranicama ovog časopisa prikazao sam, s neskrivenim oduševljenjem, knjigu Mirka Dražena Grmeka *Bolesti u osvit zapadne civilizacije*, djelo čiji su glavni likovi bolesti koje su obilježile životni vijek antičkog čovjeka. Tom smo knjigom po prvi put u području *studia classica* dobili uvid u ona područja antičkoga života o kojima ništa ne možemo doznati iz povijesnih priručnika.

U međuvremenu akademik Grmek završio je svoj životni put u Parizu 2000. godine, a prošle se godine u izdanju Naklade Artresor pojavila i druga knjiga koja se neposredno odnosi na antičke teme; ovog je puta riječ o povijesti biomedicinskih pokusa u antičkom svijetu, ili, kako to preciznije naziva autor u svome Predgovoru, *pretpovijest eksperimentalne metode* (za koju navodi da je "najsnažnije oruđe uma u istraživanju prirodnih pojava").

Pa premda se čini da je riječ o predmetu koji može zanimati samo prirodoslovce ili bar studente prirodnih, poglavito biomedicinskih znanosti, ova je knjiga i meni, potpunom laiku, oduzela dah: riječ je naprosto o briljantnoj studiji koja fascinira obuhvatnošću znanja, širinom korpusa na

koji se referira, uvidom u znanost i filozofiju, te – unatoč tomu što je riječ o prijevodu – sjajnim pripovijedanjima. Ma kako se, dakle, tema činila nezanimljivom nevježi Grmek-pripovjedač ovu izuzetno složenu i uskostručnu materiju priča poput sjajna pripovjedača, njegovo je imaginarno povijesno putovanje po antičkoj medicini izuzetno zanimljiv putopis po nepoznatim prostorima.

Grmek je svoju studiju posebice usmjerio k nastojanju da objasni paradok pokusa na životinjama (a, čini se, neki su aleksandrijski medicinari izvodili pokuse i na ljudima!), premda je antičkim liječnicima sama eksperimentalna metoda bila strana, dapače, neprihvatljiva. Odatle naziv knjige, *Medejin kotao*, prema znamenitoj mitskoj priči u kojoj je Medeja, da bi navela kralja Peliju da se pomladi, napravila pokus. Pokus je, kako nam kazuje mit, uspio, pa je Pelija povjerovao u mogućnost pomlađivanja, dao da ga ubiju i rasijeku – i tako poginuo.

Da bi dopro do objašnjenja tih paradoksa poveo nas je Grmek panoramom antičkoga lječništva: nakon kraćeg Predgovora i prvog poglavlja u kojem raspravlja o eksperimentalnoj

metodi (Etape eksperimentalnoga istraživanja), slijede poglavlja u kojima prati, sloj po sloj, put antičke medicine od prvih stjecanja znanja iskustvom (Napipavanje) do Galena i njegova monumentalnog djela koje će tisuću i po godina biti temeljem medicinske prakse. U drugom će poglavlju – Analogijski eksperimenti – autor pokazati utjecaj analogije na razvoj medicinskog iskustva, treće će poglavlje – Trijumf racionalizma – pokazati kako je empirija naišla na ozbiljan otpor i odbacivanje u velikih filozofa Platona i Aristotela čime se medicina skrenula na put spekulativne doktrine, a četvrto će se poglavlje – Promašena epistemološka revolucija – pozabaviti problemima metode u aleksandrijskih medicinskih autora. Rimski pragmatizam, Pokus po cijenu ljudskog života, te Galenske vivisekcije progovorit će o medicinskoj metodologiji antičkoga Rima – sad već središta svijeta – koji je privukao brojne liječnike i koji će time postati mjesto susreta, i sukoba, različitih medicinskih škola. U Rimu će medicina postati definitivno prostor pokusa – koji čini tek prvi korak prema eksperimentalnoj metodi – i to pokusa na životinjama (jer su se pokusi na ljudima već odranije smatrali moralno neprihvatljivima), a Galenov će rad označiti vrhunac antičke medicine, sumu njezina iskustva, te ostati neprevladan sve do 18. stoljeća.

Kroz ovih će, dakle, sedam poglavlja Grmekove studije prodefilirati čitav niz antičkih medicinara od kojih su većini poznata samo dva: Hipokrat i

Galen. Stoga je ova studija – zapravo pregled antičke medicine kroz optiku jednog njegovog problema iskazanog u obliku pitanja: pokus ili ne? – za svakoga tko se zanima za antiku nezaobilazan priručnik.

I ne samo to. Sva ona imena koja su i meni, kao jedom od sastavljača Leksikona antičkih autora, bila tek sjene na prostranoj plohi antičke civilizacije, u Grmekovoj studiji postaju osobe i osobnosti, postaju stručnjaci, nositelji jednog umijeća, koje nastoji pomoći čovjeku. Dakako, ne zanemaruje Grmek ni činjenicu da je grčkim polisima i Rimom prolazilo mnoštvo nadriliječnika, nesposobnjakovića i šarlatana – omiljenih meta Marcijalovih epigramskih ugriza – ali je korpus antičke medicine koji nam je, nažalost, ostao poput torza, dokaz o velikim umovima i silnom umnom naporu u nastojanju da se objasni priroda.

U razvitku medicine i prirodoslovlja, taj je napor stvorio temelje na kojima je znanstvena revolucija novoga vijeka mogla pouzdano graditi, premda je većinu tih spoznaja odbacila.

A kako je medicina svojim priroroznanstvenim stremljenjima uvelike dodirivala filozofske teme, ova će knjiga upozoriti i na taj aspekt antičke stvarnosti.

Sjajna Grmekova erudicija i izvanredno poznavanje materije nikoga od čitatelja ne mogu ostaviti ravnodušnima, a o samom autoru i o problematici ove knjige vrlo temeljit uvod napisao Josip Balabanić.

No bilo bi dobro da se u objavljivanje sjajnog Grmekova teksta nije upleo urednik Bojan Marotti, koji je sasvim nepotrebno opteretio tekst pišući uz prvo pojavljivanje svakog imena njezin originalni oblik (latinski, grčki, jednom čak i hebrejski). Nikako ne mogu dokučiti kako mu je na pamet pala ta nesretna odluka, jer ta informacija nikomu ne koristi a šteti preglednosti teksta, izgleda zapravo kao preuzetnost klasičara koji prostom puku svoje znanje nabija na nos. Ako se i činilo da bi imena antičkih liječnika bilo dobro napisati u izvorniku, kakva smisla ima zapis originalnog imena Atala III. Filometora ili Artakserksa? Golemoj većini čitatelja i tako će grčki izvornici ostati zagonetnima, a znalcima je navođenje izvornika suvišno. Ako se već nešto trebalo dodati ovome izdanju onda je to ponajprije mogao biti indeks imena ili kratak biobibliografski leksikon spomenutih autora. U takvu bi prilogu izvornici imali smisla, a zainteresirani bi čitatelj mogao dobiti i nešto potpuniju informaciju o spomenutim antičkim autorim.

Jednako tako čudno mi je zazvučalo objašnjenje (je li to neka isprika čitateljima?) o tome kako se imena u tekstu “navode najprije u (“maretićevski”) (*sic!*) prilagođenome hrvatskome

obliku, a potom se, u uglatim zagradama, donosi njihov izvorni grčki zapis.” A u kojem su se obliku, osim prilagođenom, uopće mogla i trebala donijeti imena iz latinskog i grčkog jezika? Pa hrvatska jezična tradicija – znatno prije Maretića – počela je oblikovati hrvatsku tradiciju prenošenja antičkih imena, a Damir Salopek o tome je objavio i knjigu! Iz uredničke bilješke tako se daje zaključiti da je, eto, u nedostatku boljega, upotrebljena neka “maretićevska” (to je ovdje valjda pejorativ), nehrvatska ili nepravilna adaptacija grčkih i latinskih imena, a da se stoga treba zaviriti u original. I umjesto da na svakom koraku nastojimo održati sustav – a suradnici ovoga časopisa to su, uz spomenutu Salopekovu knjigu, demonstriali i u *Leksikonu antičkih autora* – sustav se, bez argumenata, dovodi u pitanje i to pred publikom koja za takvu polemiku nije ni spremna.

Dakako, ovo se može shvatiti kao dokono zanovijetanje no ovakvi postupci upozoravaju da se prečesto vraćamo na pitanja riješena odavno i da otvaramo poglavlja koja smo odavna trebali apsolvirati kako bismo se pozabavili ozbiljnijim poslom. A Grmek i autori poput njega pokazuju nam kako se to radi.

Branimir Glavičić: VERSIFIKACIJA HRVATSKIH LATINISTA

Izdavač: KNJIŽEVNI KRUG SPLIT, 2001.

!Moj susret s ovim vrijednim izdanjem imam zahvaliti profesoru Bratislavu Lučinu od kojega sam je dobila na dar prilikom našeg susreta na kongresu *Patrimonium in manuscriptis conservatum* koncem ožujka ove godine u Dubrovniku. Nemalo me je iznenadilo saznanje da su samo nekolicina kolega uopće čuli za tu knjigu. Slaba mi je utjeha bila činjenica da nisam jedina koja je prvi put vidi. Pomno sam je pročitala i odlučila predstaviti je svima Vama u nadi da ćete dijeliti moje oduševljenje. Teško mi je vjerovati da je to samo zbog autorove skromnosti ili izdavačeve neaktivnosti. Čini mi se da je Hrvatsko društvo klasičnih filologa, ako nitko drugi, moralo dostojno prezentirati ovu knjigu svima nama koji se bar jednom godišnje susrećemo na stručnim usavršavanjima. Ovo bi doista bio vrijedan obol stručnom usavršavanju. Stoga ću pokušati ispraviti dio te pogreške ili, blaže rečeno, previda.

Starija generacija profesora latinskoga jezika, kojoj i sama pripadam, završila je studij noseći sa sobom vrlo skromno znanje o hrvatskom latinitetu, nadam se da su kasnije generacije bolje prošle. Ja sam se osobno prvi put izravno susrela sa stihovima Rajmunda Kunića, Brna Džamanjića, Jana Panonija, Marka Bruerevića i drugih, kad sam zajedno s profesorom Vratovićem pripremala obilježavanje 2000. obljetnice Horacijeve smrti godine 1992. u Dubrovniku. Od tada počinje moje *intenzivno* druženje s hrvatskim latinistima i moje nastojanje da se njihovo djelo približi učenicima, pa makar i samo u prigodi obilježavanja raznih obljetnica rođenja, smrti ili izdavanja nekog značajnijeg djela. Uslijedila su obilježavanja obljetnica smrti Rajmunda Kunića, Ruđera i Bartola (Bara) Boškovića i drugih uz neizostavne recitale njihove poezije. Neki od njih su, što većina vas već zna, prema metrickim shemama i uglazbljeni.

Iako je većinu radova, na čijim je temeljima nastala ova knjiga, autor već objavio, a od kojih sam i sama imala u rukama one objavljene u *Živoj Antici* („O prozodiji latinista Jakova Bunića“, 27/1977., „Ritmička struktura Marulićeva heksametra“, 28/1978. i „Heksametar latinista Džona Rastića“, 31, 1981.), te „Heksametar Rajmunda Kunića u svjetlu suvremene znanosti“, objavljen u *Analima Zavoda za povijesne znanosti HAZU* u Dubrovniku, Dubrovnik, 34/1996., ovo je, kako i sam autor u predgovoru kaže, ipak prva sinteza o versifikaciji hrvatskih latinista. To je uglavnom versifikacija stihova hrvatskih latinista napisanih u

formama antičke kvantitativne metrike u trajanju od pola tisućljeća. U vrijeme humanizam i klasicizam djelatnost hrvatskih latinista je najplodnija.

Na str. 4. se navode naslovi pojedinačnih radova od istog autora koji su zajedno s većim brojem novih, dosad neobjavljenih studija u sažetom obliku poslužili kao građa za ovu sintezu:

- „O prozodiji latinista Jakova Bunića“, *Živa Antika*, 27/1977, 219-230.
- „Heksametar latinista Jakova Bunića Dubrovčanina“, *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar*, 17/1977-78, 274-265.
- „Ritmička struktura Marulićeva heksametra“, *Živa Antika*, 28/1978, 125-145.
- „Heksametar latinista Džona Rastića“, *Živa Antika*, 31/1981, 305-331.
- „O ritmičkoj strukturi Danteova heksametra“, *Radovi međunarodnog simpozija „Dante i slavenski svijet“*, Zagreb (JAZU), 1984., 249-260.
- „Versifikatorska tehnika Rudera Boškovića“, *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar*, 26/1987, 185-203.
- „Epski heksametar Ivana Česmičkog“, *Dani Hvarskog kazališta*, XVI, Split, 1990, 17-34.
- „Heksametar Pavla Rittera Vitezovića“, *Senjski zbornik*, 18/1991, 47-62.
- „Heksametar latinskih poslanica Brna Džamanjića“, *Filologija*, 20-21/1992-93, 103-115.
- „Heksametar Rajmunda Kunića u svijetlu suvremene znanosti“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, 34/1996, 73-89.
- „O versifikaciji latinista Franje Božičevića Natalisa“, *Colloquia Maruliana VIII*, Split (KKS), 1999, 201-206.

Zastupljenost svakog pojedinog pjesnika može se mjeriti mjerom versifikacijskog značaja i raznovrsnosti. Neki od njih su pisali samo u jednom stihu, a neki su se, kao i njihovi antički uzori služili raznim metrima.

Istraživanja profesora Glavičića pokazuju da su naši latinisti dobro poznavali antičku metriku, ne samo globalno nego i u mnogim rijetkim pojedinostima, i da su se disciplinirano pridržavali njezinih pravila (Panonije, Pucić, Crijević, Bolica, Pir, Kunić, Džamanjić, Ruđer i Baro Bošković, Stay, braća Appendini i dr.). Odstupanja na koja je naišao autor objašnjava na dva načina: ili su uzrokovana zadržavanjem ponekih srednjovjekovnih pojedinačnih ambicija da se unese pokoja novina u naslijeđeni antički metrički sustav (Durđević, Rastić,

Čobarnić), ili se pak radi o omaškama (Hidža i Brezovački), kojih ima i u inozemnih latinista.

Predgovor je napisan i na engleskom jeziku.

U uvodu autor navodi posebnosti antičke versifikacije i daje primjere rjedih pojedinosti koje su naši latinisti preuzimali od svojih uzora, npr.:

- **perfektni nastavak** –ērunt umjesto običnoga –ērunt (induērunt, abnuērunt, addidērunt itd.);
- produljeno **quē** u jačini, napose u cezuri tritemimeri;
- **Horacijevu jednokartnu prozodiju**: palūs, umjesto korektne palūs;
- **siniceze**: deinde, proinde, aureus, alveus, abiete, pariete, tenuia, gena itd.;
- **apokope**: dein, proin;
- **sinkopu**: repostus;
- **dijereze**: siluae, dissoluunt, cuique;
- **dvostruke prozodije**: Eous – Eous, choreas – choreas, ergo –ergo i dr.

Za pogreške pak autor kaže da se ne radi uvijek o nepoznavanju i omaškama, nego često o smjelijim pjesničkim slobodama.

Potom autor vrlo studiozno prezentira antičke stihove i strofe, cezure i dijereze navodeći njihove refleksije u naših i općenito latinista postklasičnog razdoblja.

Za ilustraciju citiram nasumce:

Na jednom mjestu kaže: „U naših latinista moguće su i kombinacije nepoznate u antičko doba: s glikonejem kao zaglavnim stihom (Crijević), s hemiepom kao drugim i jampskim dimetrom kao trećim stihom (Ferić)

..., **Holijamb**, jampski hromac, vrsta jampskog senara s usporenim završetkom, npr. Katul 8, 1

Misér, Catúle, / désinás inéptíre.

Nalazi se u nekih naših latinista (Crijević, Đurđević, Ferić, Gradić)“.....

....“ **Jampski dimetar** dolazi u Horacija u zajednici s jampskim senarom kao donji stih jampske epode ili u zajednici s heksametrom kao donji stih prve pitijamske strofe, npr. Epod. 15, 1-2

Nóx erat ét caeló/ fulgébat lúna seréno

Intér minóra síderá.

U kasnom latinitetu javlja se i stihički, a tako ga upotrebljavaju i neki naši la-

tinisti (Ferić, Galjuf, Mladinić i dr.)“.....

....“**Glikonej** se javlja kao jedan os stihova asklepijadskih strofa, npr. Hor. Carm. 1, 3, 1 -2

Síc te díva poténs Cypri

(Sic fratres Helenae, lucida sidera),

a u kasnijih pjesnika (Seneka, Prudencije, Boetije) može biti upotrijebljen i stihički, što prakticiraju i naši latinisti. Po uzoru pak na Katula u nekih se (Benešić, Ferić) uz glikonej javlja kao zaglavni stih ferekratej. “.....

Tu su nabrojane i novotvorine hrvatskih latinista, temeljna literatura kojom se autor služio.

Potom slijedi tekst uvoda na engleskom jeziku

Versifikaciju hrvatskih latinista profesor Glavičić započinje nabranjem pjesnika i djela na kojima je radio, potom slijede sinkronijski razvrstani autori uzvrlo studiozan prikaz značajki versifikacije svakoga od njih potkrijepljen primjerima:

XIII. i XIV. stoljeće: Milecije

XV. stoljeće: Šižgorić i Česmički;

XV./XVI. stoljeće: Marulić, Pucić, Crijević, Bunić, Božićević, Severitan, Benešić, Matej Andreis, Franjo Trankvil Andreis, Pasković, Antun Vrančić, Pir i Bolica

XVI./XVII. stoljeće: Mladinić;

XVII. stoljeće: Palmotić, Gradić

XVII./XVIII. stoljeće: Vitezović, Đurđević, Petrović

XVIII. stoljeće: Bartol Bošković, Ruđer Bošković, Pavić, Kunić, Sebastijanović

XVIII/XIX. stoljeće: Stay, Brno Džamanjić, Ferić, Katančić, Hidža, Rastić, Brezovački, Bruerević, Galjuf, Franjo Marija Appendini, Urban Appendini, Stulli

XIX. stoljeće, Mataej Alojzije Džamanjić, Getaldić, Čobarnić

XX. stoljeće: Baković

Ovaj najvažniji dio dajem samo u formi nabranjanja, jer je vrlo teško iz tog obilja izdvojiti bilo što, a da se ne umanjuje vrijednost ostaloga. Stoga ostavljam svima vama užitak otkrivanja onoga što sam ja već otkrila. Ako i ne dijelite moje oduševljenje poezijom hrvatskih latinista, zasigurno ćete podijeliti moje oduševljenje plodovima koje je pred nas stavio i poslom koji je za sve nas oba-

vio profesor Glavičić.

U dodatku se nalaze odabrani latinski tekstovi hrvatskih latinista za ilustraciju. 339 i 340 stranica donose kazalo.

Ova knjiga nije dragocjena samo nama, nego i kolegama koji u našim školama u okviru predmeta *hrvatski jezik i književnost* učenicima predaju o hrvatskim latinistima, a nikada nisu učili latinski (ne zaboravite *Švarove* generacije). To naravno ne smatram njihovim grijehom, već obvezom suradnje među kolegama s ciljem upoznavanja mladih, a i starijih generacija s djelima hrvatskih pisaca latinskoga izraza. Osim što ćete vlastitim primjerkom obogatiti svoje znanje, smatrajte svojom obvezom zatražiti od školskih knjižnica da kupe ovo vrijedno djelo nakorist svima koji imaju interesa za hrvatsku književnost latinskoga izraza.

Međužupanijskom stručnom vijeću profesora klasičnih jezika

U Zadru 28. svibnja 2005.